

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Evsebivs || De Euangelica pr[a]eparatione

Eusebius <Caesariensis>

[Augsburg], 1522

VD16 E 4299

Liber Septimvs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-34477

sciri posse. Quomodo enim quantum diminuat a latione maligni propter inspectionē benigni percipies? Et utrum auferat malignus quod a benigno cōceditur, quoniā locum eius aspexerit, aut mutet, aut imminuat, aut mixtura quadam inde fiat quis percipiet? Quae omnia si quis altius inspiciat, facile credat nō posse ista humano ingenio penitus percipi. Vnde si quis harum rerum periculum fecerit, uidebit in pluribus errare, q̄ ueritatem consequi genethialogicos. Quamobrem Esaias etiam quasi haec om̄ibus impossibilia sint, ad filiam Chaldaeorum, qui maxime ista profitent̄, ait. Ad sint, & saluam te faciant astrologi, cœli annūcient tibi qd tibi accidat. His em̄ uerbis docemur uel diligētissimos in hac re Chaldaeos nō posse prædicere, quae uelit unicuiq; gēti deus attribuere. Haec Origenes. Demonstratum iam esse puto nec deos, nec bonos dæmonas gētilium deos esse. Sed e contra, seductores quosdam atq; maleficos nulli magis rei studētes, q̄ ueritatis euerfioni. Ita cum magnos in genere hominum errores perspexerint, fatore etiam necessitate falsa, om̄es pene gētes decaperunt, a quibus erroribus nemo a seculo q̄ dominus & Saluator noster Iesus christus liberauit. Quae om̄ia idcirco in hac Euangelica præparatione priora collocamus, ut rebus ipsis uideas, qua fraude maiores nostri opprimebantur, & unde nos per solam euangelij doctrinam emerfimus.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SEPTIMVS.

Repetitio Gentilium Theologiae. CAPVT I.

Hic ergo ita dictis atq; ita dispositis, iam tēpus est de Philosophia Hebraeorū ac pietate uitaeq; moribus differere. Nam quoniā falsam religionem gentium nō absq; ratione spreuisse iam demonstrauimus, reddenda modo ratio est, quare sapientia Hebraicae scripturae delegimus. Quod autem nulla sit culpa a Barbaris ueritatem uelle cognoscere, alio tēpore omnem philosophiam, omnemq; disciplinam a Barbaris Græcos accepisse ostendemus. Nunc ꝑo aperire proposuimus ab Hebraeis solummodo uerae pietatis fundamenta iacta fuisse. Ceteri em̄ homines ceteraq; gētes uniuersae præter Hebræos, nihil

nihil fere immortalitate animi sentientes, nec aliquid præter hæc uisibilis cogitantes, corporum uoluptate felicitatem terminarunt, adeo ut quasi maxima deorum uoluptas ab eis coleretur, ac propter uoluptatem uitam optabilem ducerent. Quare alij Solem & Lunam & reliquas stellas, a quibus hanc uitam dari putabant, alij terræ fruges, & reliquas mundi partes, unde non paruam se uoluptatem capere uidebant, deos & auctores omnium rerum esse prædicarunt, alij non ueriti sunt titillationem sensuum Cupidinem & Venerem non sibi solum, uerum etiam cæteris dijs proposuisse, alij principes ac Tyrannos, quibus eis uoluptati fuerunt, & uiuos adorarunt, & post mortem in cælum ascendisse crediderunt, alij malignos quosdam spiritus, qui cupiditates eorum incendebant, & culti uoluptatibus explebant, uenerati sunt, alij huius religionis falsitatem perspicientes, non esse deos omnino arbitratii sunt, alij multo impudentius cæteris, summum bonorum omnium, summamque beatitudinem ipsam uoluptatem esse crediderunt, cui quasi supremæ deæ seruire perpetuo non erubescerent. Nam & eorum mulieres, ut sacer Apostolus dicit, mutarunt naturalem feminæ usum in eum, qui est præter naturam, Mares autem etiam similiter spreto naturali usu, alter in alterum exarserunt, masculi in masculos turpitudinem operantes, & erroris eorum mercedem in se ipsis capientes. Ita Græci simul & Barbari, docti omnes atque indocti, laudibus & hymnis tam in deorum solennitatibus, quam in publicis spectaculis uoluptatem efferebant. Fornicationis enim uitium, est idolorum exquisitio. Tanto enim errore impliciti, mala malis addebant. In nephandis nuptijs parentes cum liberis, ac mares cum maribus sceleratissime uitam trahentes, ac ipsas immanes bestias turpitudinis cumulo longe superantes. Quæ omnia a philosophis & hystoricis suis confirmata sunt.

Quod solum Hebræorum genus ueram sequebatur pietatem. CAP. II.

Solum autem Hebræorum genus inter tot tantosque errores ab uno uoluptatis collo, tanquam hydra in diuersa capita profusus, ueram pietatem secutum est. Hebræi enim soli præ sanctamque consideratione primum elementa, & quæ ab elementis composita sunt, Solem similiter & Lunam, & cæteras stellas, & cælum ipsum non solum deos non esse, uerum etiam animæ penitus expertia iudicauerunt.

p carunt.

carunt. Deinde quoniam neq; a lapidibus casu unq; sine artifice do-
 mus aedificari, nec pannus absq; texente fieri, nec nauis sine guber-
 natore nauigare potest, cū animalibus atq; irrationalibus, & substātijs
 animatis atq; inanimatis plenum hunc modum uiderent, non absq;
 sapientia dei hec omnia facta putantes, a magnitudine atq; pulchri-
 tudine creaturarum puritate mentis, creatorem omnium immorta-
 lem ipsum atq; inuisibilem cognouerūt. Cum autē non cōtemnen-
 dam totius partem hominē esse uiderent, partem eius præcipuam,
 animā uidelicet uerum hominem, corpus yō quasi hominis indu-
 mentū esse affirmarunt. Quare maiorem curam cultui animę affer-
 re non dubitarunt, creatori hoc deo placere arbitrātes, quia genere
 hominum nō corporis robore sed animi ratione omnia, quæ in ter-
 ris sunt, gubernari constituit. His fundamentis iactis, corpus qdem
 & quę corporis suauia sunt, non maioris q̄ reliqua pecora fecerunt.
 Animum autē, qui rationalis atq; intellectuus est, quiq; ad similitu-
 dinem dei creatus est, summo studio excoluerūt, nec quicq; uerum
 bonum p̄ter bonorum omnium largitorem deum credentes, extre-
 mum finem summamq; beatitudinē in cognitione atq; cōiunctio-
 ne dei posuerunt, qui solus humanæ uitæ rerumq; omniū causa est.
 Quare illum solum deū cognoscere, illi se soli uitæ puritate coniu-
 gere studuerunt, ac pietate uerac; in deum religione altissimi sacer-
 dotes genus electum atq; regium, & gens sancta alijsq; similibus ap-
 pellationibus digni uisi sunt. Cur igitur rephendendi nos sumus, q̄
 hæc Græcorum, Aegyptiorum, Phœnicum, cæterarumq; gētiū
 nugis præposuimus. In tantum autē uirtutis multi ex genere ipsorū
 peruenerunt, ut angelorum uisione, diuinisque oraculis non syllo-
 gismis neq; coniecturis instituerent, ut quę futura erant, plerumq;
 gratia dei repleti, quasi presentia uiderent. Hæc anteq; Græcorū no-
 men esset, imo uero etiā ante Mosē, & ante Iudæorum genus pri-
 scis Hebræis innotuerunt. Post enim Mosē a Iuda Iudæi appellati
 sunt. Hebræi uero ab Hebere, a quo Habraam originē traxit. Mul-
 tis ante Mosē sæculis absq; lege aliqua scripta, pie sancteq; uiue-
 bant, absq; doctrina legum oraculis ueritatem diuinis & mētis acu-
 mine magnitudineq; animi consecuti. Primus uero apud eos exi-
 mius ille Theologus Mosēs scripta reliquit, qui diuinitus antequā
 leges

leges poneret, maiorum uitas animis hominum impressit. Ita bonorum præmijs, & impiorum supplicijs ad amplectendam uirtutem, & fugiendam impietatem exhortatus, leges eadem in medium proposuit. Iudicauit etiam, ne forte difficillima legis præcepta Iudei ducerent, atq; ab illis resileret præcorum exempla esse præponenda, ut omnibus pateret absque legum mandatis, sola ratione nixos, optime maiores Iudeorum uixisse, atq; ideo non esse sibi difficile uitas illorum imitari, si paria diuinitus consequi præmia desyderarent.

Compendiose nonnullorū Hebræorū uitæ narrantur.

CAPVT III.

Non est autem ab re compendio, uitas illorum a Mosaica scriptura exceptas percurrere. Nam quemadmodum ab Aegyptijs Aegyptiam, a Phœnicibus Phœniciam Theologiam, & a Græcis Græcam. Sic & ea, quæ ab Hebræis dicuntur, ab illis ipsis petenda sunt. Non enim aliunde quam a Philosophis opiniones philosophorum narratur, nec medicina ab alijs quam a medicis perdiscenda est. Vt igitur Hebræorū scriptura docet, ante diluuium post primam originem hominum, multi iusti deoq; amici homines fuerunt, quorum primus nomen domini dei sperauit inuocare: Quibus uerbis ostenditur, quod nihil aliud ille quā creatorem dominum & deum secutus fuit, quem credebatur non solum uirtute sua a non simpliciter ante cuncta produxisse, uerum etiam tanquam magnæ ciuitatis dominum uniuersa regere atq; gubernare, atq; ideo cæteris omnibus contemptis, sperauit inuocare nomen domini dei. His duabus appellationibus, creatoris atque gubernatoris totius uirtutem amplexus. Quare primus homo uerus apud Hebræos cōscribitur. Enos enim uocatus est, quod latine uerus homo interpretatur. Neminem enim putant uerum esse hominem præter eū, qui uerū deū & cognoscit, & pie colit, alios uero nihil a pecoribus differre arbitrant, quæ uidelicet uelut bestię ad terrā proni, uentri & Veneri obediāt, quorū alios lupos, alios canes, alios porcos, alios serpētes, uaria quædam uitiorū similitudine scriptura Iudeorum appellare consueuit. Quemadmodū si quando cōmuniter genus hominū appellādū est, cōmodissima similiter uocis appellatiōe Adam significauit, quo noīe a terra natus designat. Primus igitur iu-

p ij storum

storum Enos, qui primus nomen domini dei sperauit inuocare, & certe semper atq; cōtinue domini dei nomen inuocare, id profecto est summa extremaq; beatitudo, illum nos uirum non fallaces gentiliū heroes imitandum arbitantes optamus, illud nobis auxilio Saluatoris nostri cōtingere, ut nomen eius firma spe perpetuoq; inuocare queamus. Post istum quidam alius ambulabat cum deo, & non inueniebatur, quia propter uirtutem eius transposuit eum deus. Is certe perfectus homo in deo est, qui periculosa multorū colloquia fugit. Si enim forum, curiam, theatraq; aliquis sequitur, in ipso malignitatis profundo submergitur. Is autē hominibus inuisibilis est, necq; ab ipsis facile inueniē, qui deo charitate coniunctus, ab eo solo cognoscit. Hunc Hebraei Enoch appellant, quod nomen latine gratiam dei significat, cuius solius mutationem diuinitus mihi concedi magis opto, quam omnium simul, qui uirtutis cultores apud gētes narrantur fuisse. Tertius uir iustitia eximius in seculo suo Noe fuisse perhibetur, cuius quanta fuit uirtus & pietas hinc cognoscitur. Nephanda malignitas uniuersum genus hominum tūc occupauit. Nam & Gigantes illi, qui per ora omnium uolitant impijs factis, qđ adhuc usq; praedicat, deo pugna, id est uirtuti & pietati nō erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt, siue immortales quidam, siue mortales malefica quaedam artificia, & magicam prauitatem primi excogitasse dicunt. Quas ob res, cum deus eodem omnes diluuiō perdere statuerit, unus cum suis in illo genere hominū Noe iustus repletus est, qui omnibus uia aquarum submersis, cum filijs suis simul ac uiribus mirabili quodam modo, quasi semē humani generis cōseruatus est, quem utinam quasi uiuam, quandam imaginem imitari nobis contingat. Et hī quidem ante diluuium fuerunt. Post diluuium autem alij, quorū unus altissimi dei sacerdos, iustitiæ ac pietatis miraculo rex iustus lingua Hebraeorum appellatus est, apud q̄s nec circūcisionis, nec mosaicae legis ulla mentio erat. Quare nec Iudaeos (posteris enim hoc nomē fuit) necq; gentiles, quoniam non ut gentes pluralitatē deorum inducebant, sed Hebraeos proprie nominamus, aut ab Hebere ut dictum est, aut quia id nomen transitiuos significat. Soli quippe a creaturis naturali ratione & lege innata, nō scripta, ad cognitionem ueri dei transire, & uoluptate corporis cōtempta,

tempta, ad rectam uitam peruenisse scribunt. Cum quibus omnibus
 p̄clarus ille totius generis origo Habraam numerandus est, cui scri-
 ptura mirabilem iustitiam, quā nō a mōsaica lege (septima em̄ post
 Habraam generatione Moses nascit̄) sed naturali fuit ratione conse-
 cutus, summa cum laude attestat̄. Credidit enim Habraam deo, &
 reputatum est ei in iustitiam. Quare multarū quoq; gentium patrē
 diuina oracula futurum, ac in ipso benedicendas omnes gentes, hoc
 uidelicet ipsum, quod iam nos uidemus, apte p̄dictum est. cuius
 ille iustitiā p̄fectionem non mosaica lege, sed fide consecutus est, q̄
 post multas dei uisiones, legitimū genuit filium, quem primum o-
 mnium diuino persuasus oraculo circūcidit. & ceteris, qui ab eo na-
 scerent̄ tradidit, uel ad manifestum multitudinis eorum futuræ si-
 gnum, uel ut hoc quasi paternæ uirtutis insigne filij retinentes, ma-
 iores suos imitari conaret̄, aut q̄buscunq; alijs de causis. Non em̄ id
 scrutandum modo nobis est. Post Habraam filius eius Isaac in pieta-
 te successit, felice hac hæreditate a parentibus accepta, qui uni uxori
 coniunctus, cum geminos genuisset castitatis amore ab uxore
 postea dic̄ abstinuisse. Ab isto natus est Iacob, qui propter cumu-
 latum uirtutis prouentum Israel etiam appellatus est, duobus nomi-
 nibus, propter duplicem uirtutis usum. Iacob enim athletam & ex-
 ercentem se latine dicere possumus, quam appellationē primum ha-
 buit, cum practicis operationibus, multos pro pietate labores fere-
 bat. Cum autem iam uictor luctando euasit, & speculationibus fru-
 ebatur bonis, tunc Israelem ipse deus appellauit æterna p̄mia beati-
 tudinemq; ultimam, quæ in uisione dei consistit ei largiens, hominē
 enim qui deum uideat, Israel nomen significat. Ab hoc, xij. Iudeorū
 tribus profectæ sunt. Innumerabilia de uita istorum uirorum forti-
 tudine, prudētia, pietateq; dici possunt, quorū alia secundū scriptu-
 re uerba historice considerant̄. alia tropologicē ac allegoricē inter-
 prætantur, de quibus multi conscripserunt, & nos in libro, quē inscri-
 psimus de doctrina priscorū uirorū. Præter hos Iob iustum, uerum,
 pium, innocuum, ab om̄iq; malignitate alienum fuisse inuenimus,
 qui quīs Iudæo generi non fuit affinis, pietatis tamen laude uel in-
 primis effertur. Verum Iacob liberī religione ac pietate communi-
 ti Hebræorum famam facile ad maius a deo produxerunt, ut totius

Aegypti principatus ab uno eorum Ioseph dependeret, qui castitudo-
 nia praemijs coronatus, gubernatione tot tantarumque ciuitatum susce-
 pta, uirtutem Hebraeorum manifestauit. Is suorum insidijs ad seruitutem
 redactus, tanto cumulo uirtutis refulsit, ut nemo possit rem oratione
 allequi. Aderat enim ei libertas animi, maxime robur inuictum, pu-
 dor eximius, iustitia, modestia, prudentia summa, sed pietate in uere-
 deum maxime praestabat, cumque domini sui uxor (erat enim mirabili
 corporis praeditus formositate, qua adulescentia uirtutibus ornata in-
 signis uidebatur) furore Cupidinis acta, uerbis ac praecibus persuade-
 re non potuisset, manusque in iustum iniicere non dubitasset, praecpta
 parentum non oblitus, reque ipsa Hebraeorum se esse ostendens, mulierem
 quidem magna ui reppulit, quasi autem a rabida fera euaserit, fuga sa-
 lutem quaesiuit: cogitabat enim atque dicebat. Si dominus meus domui
 suae me propositus, quomodo ergo huiuscemodi rem turpissimam coram
 deo faciam? His ille uirtutibus, ad Aegypti gubernacula diuinitus
 peruenit, quem utinam ceterosque omnes, de quibus diximus, imitari
 possimus. Fuit autem etiam hic Hebraeus, non Iudaeus, nondum enim
 Iudei fuerunt in multitudinem, deinde magnum genus creuit, paula-
 timque diligentissima norma uiuendi labebatur, & parentum pietas ob-
 tundebar. Ita post aliqua saecula Aegyptiorum conuersatione depra-
 uati adeo fuerunt, ut nihil ab aegyptijs differre uiderent. Tunc deus
 patrum suorum Mosem ad eos mittit, ac per eum inauditis factis miracu-
 lis, conuenientem Iudeorum moribus legem imposuit. Nam cum iam
 corrupti & uirtutem mutare non possent, alia manifeste mandauit, alia occul-
 tius suggestit, symbola umbrarumque, non nudam ueritatem conseruare ipsis
 praecipiens. Hoc pacto Iudaeorum disciplina a temporibus Mosi conce-
 pta, usque ad Saluatoris nostri aduentum secundum uoces propheta-
 rum durauit. Sic enim a Mose aliisque prophetis dictum, inuenit Mo-
 saicam legem usque ad Christi tempora duraturam.

De Iudaeorum Theologia. CAPVT IIII.

Verum quoniam breui Hebraeorum, qui ante Mosem fu-
 erunt uitas tetigimus, & pietatis eorum adumbrationem
 addidimus, nunc Theologica eorum dogmata a Mose,
 aliisque prophetis fundata consideremus. Primus igitur o-
 mnium eximius ille Theologus, qui diuinas leges conscripsit, cum
 pietati

pietati contuenientem disciplinam tradere uoluisse, non commu-
nibus atq; tritis exordijs usus est, sed nihil potius ducēs q̄ pri'corum
generis sui Theologiam ac recte uiuēdi normam pertinere, a Deo
secūdam Hebræorum Theologiam incepit. nec ut Aegyptij, aut
Phoenices, aut certe omnes gentes multitudinem deorum falso in-
duxit, sed a prima uisibilium omnium atq; inuisibilium causa exor-
sus, illum docet creatorem esse uniuersi regem atq; dominum, non
solum quas ipse scripturus erat legum, uerum etiā naturæ ipsius, cu-
ius solo nutu a non ente simpliciter cuncta fuisse producta ostēdit,
cuius uirtute omnia, quæ producta sunt, gubernari docet. Primūq;
omnium cœlum uerbo dei fuisse firmatum, & pondus soliditatēq;
terræ præter naturam suam super aquas suspensam asserit, uerbo
etiam dei, Solis, Stellarumq; motu, diem ac noctem sibi uicissim suc-
cedere, legeq; diuina uicissitudines, mutationesque temporum, an-
niq; uolitiōes fieri, lege dei atque instituto in locis suis fluctuantia
reuolui, maria minime statutos audentia terminos pertransire. Insti-
tuto similiter diuino innumerabilia plantarum atque arborum ge-
nera e terris germinare, ac ut breuiter dicam, naturam omnium ma-
trem instituto dei seruientem diuinæ legi semper parere. Non em̄
casu aut fortuna neque irrationali latione orbem circumuolui, ne-
q; temere mundum, tantam, tamq; pulcherrimam rem esse produ-
ctum, sed dei esse creaturā, & ab eo gubernari. ita legibus hominū
naturæ leges anteposuit, maxime deo uocare exhortatus. Nā si uni-
uersus mundus, cœlum, Sol, Luna, Stellæ om̄es, terra, & quæcūq; in
ipsa sunt, cuncta naturæ opa, naturaq; ipsa creatori deo seruit, quan-
to magis homines ratione ac libero decoratos arbitrio obtempera-
ri creatori decet. Germinet terra uirentem herbā & lignum pomife-
rum, faciens fructum, & habēs unumquodq; sementē secundū spe-
ciem suā, & statim nō modo tunc, sed usq; ad hunc diem paruit ter-
ra, parebitque semper in posterum. Producant aquæ reptilia ani-
mæ uiuentis, & uolatilia uiuentia sub firmamento cœli, & una-
cum uerbo nutuque diuino opus effectum est, & eo instituto,
semper ita factitatur. Sint Sol & Luna, cæteræque Stellæ in si-
gna & tempora, in diēs & annos, neque unquam hoc præceptum
Stellæ neglexerunt, sed incessabili mirabilique suo cursu, dies &
noctes

noctes, tempora & annos conficiunt. Quam igitur ueniam homines consequentur, diuina negligentes mandata? Hæc illius Theologia nos cepit. Nihil enim huiusmodi apud cæteras gentes inuenire potuimus, sed post hanc primam Theologiam ad eam, quæ secunda est, ordine procedit, deoq; cognito, necessarium putauit homini esse cognoscere seipsum. Quare deinceps quid homo sit, quidq; ipsum in cognitione & pietatem dei adducat, & qualis principaliter hominis uita esse debeat docet. In animam enim & corpus hominem diuidit, uerumq; hominem anima terminat, quæ in corpore intellectualisq; substantiæ est, tanquam ad imaginem dei creata, corpus vero terrenum & indumentum animæ esse confirmat, quibus tertiam partem addidit, spiritum scilicet uitæ, qui uirtus quædam est, qua terrenum corpus, & quæ ad imaginem dei creata est anima, coniunguntur atq; ununtur. Nunc hominem a deo creatum in felicissimo paradisi loco bonis immortalibus pleno constitutum, legeq; dei munitum affirmat, transgressione autem diuini precepti, ad hanc miseram uitam peruenisse, Hæc ille philosophiæ ueritate antequam ponendarum seriem legum aggrederetur, auditores instruit. Non enim fas est imaginem dei unde immortalitatem consecuti sumus, uitiose uiuendo despiciere. Primitiua uero ueracq; dei imago uerbum suum est, sapientia, uita, lux, & ueritas, per se ipsum existens, cuius imaginis mens humana imago est, propter quam ad imaginem dei facti esse dicimur. Ita necessarium duxit hæc legibus esse per gustanda. Recordari enim profecto debemus, quod nostri a terra sumptum, in terram reuerterentur. & quid melius, deoq; simile, ut cognoscamus quid sumus, nec uitæ eam partem nostri maculemus, quæ ad imaginem dei facta est, utq; a perpetuo desiderio primæ illius beatitudinis pædeamus, & redire omnibus uiribus diligenter conemur, præparemusq; nos ad iter, quo illuc peruenit, unde diuini mandati negligentia decidimus. Ad hæc rerum diuinarum atq; humanarum ille non humana doctrina, sed dei uisione peritissimus nequam quædam dæmonem inuidum atq; uersutum unicuiq; hominum in hære docet, quæ serpentem ueneni plenum, atrum, tenebrosamq; appellat, qui salutis nostræ inuidus, ad hunc usq; diem multos insidijs suis dæcepit, cuius fraude parietes quoq; nostri beatitudinem illam amiserunt. Quare uigilandum est, semperq; aduersus malitiam eius insurgen

insurgendum. Sed quid oportet hæc ita conscribere, cum ipsum au-
 dire liceat nõ syllogismis neq; hominum calidis argumentis, sed spi-
 ritus sancti gratia, cum magna uenustate atq; grauitate cuncta scri-
 bētem? In principio inquit fecit deus cœlum & terrā, & dixit deus,
 Fiat lux, & facta est lux. Et rursus dixit deus, Fiat firmamentum, &
 factū est. Et paulo post dixit deus, Germinet terra, & germinauit.
 Et iterum dixit deus, Fiant luminaria in firmamento cœli, & diui-
 dant diem & noctem, & sint in signa & tēpora, & dies & annos, &
 luceant super terram. Præterea dixit deus, Producant aquæ reptilia
 & uolatilia, & factum est. Itē producat terra quadrupedes, & repti-
 lia, & bestias terræ secūdam species suas, & factum est ita. In his igi-
 tur omnibus cum a scriptura dixisse deum dicūt, nutum & uolun-
 tatem diuinam non uocem syllabis prolatam ostendere uoluit, de-
 inde uniuersum hunc repetens sermonem. Hic inquit liber cœli &
 terræ, qua die fecit deus cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt.
 Huiusmodi Hebræorū Theologia est, quæ uerbo dei creante uni-
 uersa esse producta uerissime sola docuit, ad hæc non esse relictum
 mundum a deo, gubernatione illius priuatum, sed prouidētia eius
 rei asserit. Nõ enim solum creauit cuncta, uerum etiā Saluator rex,
 dux, omnibus præsidens, omnia disponens dicūt omnia eum uidere,
 omnibus adesse. Vniuersa in de gubernari docet. Similiter & q' post
 eum fuerūt prophætæ, nonnunq̃ a p̃sona ipsius dei exclamāt, Deus
 appropinquans ego sum dicit dominus, & deus delonge. Quid fa-
 ciet occulte homo, quod non cognoscam? nonne cœlum & terram
 ego impleo. Nonnunquam a seipsis hoc pacto interrogantes, Quis
 aquam mensurauit? quis montes pondere, ac ualles iugo firmauit?
 quis cognouit mentē dominī? aut quis consiliarius eius fuit? ut rur-
 sus, Quis constituit cœlum, & extendit tanq̃ scænam? Et alibi, Ele-
 uate oculos uestros ad alta, & uidete quis ostēdit hæc omnia. Et de-
 inceps, Dominus deus qui fecit cœlum & fixit illud, q' firmauit ter-
 ram & quæ in ea sunt, qui dat spiraculum populis, qui degūt in ipsa,
 & spiritum eis qui calcant ipsam. Et rursus, Ego dominus deus solus
 extendi cœlum, & firmaui terram, & non est alius præter me. Et ali-
 bi, Sic dicetis ipsis, dii qui cœlum & terram non fecerunt, perdantur
 a facie terræ, dominus qui fecit terram in fortitudine sua, erexit hæc
 q' bitabilē

bitabilem in sapientia sua, & in prudentia sua extendit coelum, & adduxit nubes ab extremis terrarum, fulgura fecit in pluuiam, & adduxit uentos ex thesauris suis. Et rursus. Quo ibo a spiritu tuo, & ubi a facie tua me occultabo? Si ascendero in coelum tu illic es, si descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illic manus tua deducet me. Haec posteriores conuenientia priscis diuinitus praedicabant. Sed eos etiam audias, qui ante Mosem fuerunt. Dixit autem Ha' raam ad regem Sodomorum. Extendam manum meam ad altissimum deum, qui fecit coelum & terram. Melchisedech quoque dei sacerdos Habraam his uerbis benedixit. Benedictus Habraam deo altissimo, & benedictus deus, qui fecit coelum & terram. Et Habraam rursus, pone manum tuam sub femore meo, & adiuuem te per dominum coeli, Et subiicit. Dominus deus coeli & deus terre, qui coepit me a domo patris mei, & a terra in qua natus sum. Postremo in ipsa uisione Mosi deus interrogatus quae esset, diuino respondet oraculo. Ego sum qui sum, sic dices filiis Israel, quae est misit me ad uos. haec breuiter ab inau-
merabilibus excerpta sunt. Est ne igitur dignum gentium Theologiam, imo uero impietatem cum istis ullo modo conferre, quorum alij nullum esse deum, alij caelestia corpora crediderunt, & stellas ignem in coelo fixas dicentes, aut ignem uiam & arte circulatam loco dei adorarunt. Alij nulla dei prouidentia mundum, sed irrationali quadam natura gubernari. Alij caelestia solummodo diuinitus regi, non autem etiam terrestria, mundumque sine ortu, neque ullo modo a deo, productum, sed casu & fortuna constitutum esse. Nonnulli ex atomis & inanimatis corpusculis esse conglutinatum asseruerunt.

De Verbo.

CAPVT V.

His ita dictis, alteram quoque personam a prima persona genitam non creatam Hebraeorum scripturae significant, quam uerbum, sapientiam, uirtutem dei appellant, unde inquit Iob. Inuenta est sapientia. Quis autem locus eius est? Nemo mortalium uiam eius nouit. Et Dauid in Psalmis. Verbo domini caeli firmati sunt. Et Salomon ex persona ipsius sapientiae. Ego inquit sapientiam & consilium & cogitationem constitui. Et dominus possedit me in initio uiae suae ad opera sua. In principio antequam terra facta est, antequam abyssi producti antequam
montes

montes firmati, ante omnes colles genuit me. Et alibi. Quid autem est sapiētia, & unde nata sit, dicam & nō occultabo. Spiritus ipsa est intellectuālis, sanctus, unigenitus, omnipotens, omnia penetrans, uapor enim est uirtutis diuināe, & fluxus gloriāe omnipotentis, uerissimus fulgor eterni luminis, & immaculatū speculum uirtutis, diuināe ac bonitatis eius imago, ab extremo ad extremū omnia trāsiens, ac omnia recte gubernans, quod eadem diuinum uerbum a patre ad hominū salutem missum scriptura cōfirmat. Quod deum & dominum, id est creatorē & gubernatorē a Mose prophatiscq; appellari cōspicimus. Venit autē ad homines homine assumpto, a patre missum propter salutē nostrā. Misit em̄ uerbum suum inqt, & sanauit eos. Vnde doctrina etiā euangelica, prophetica & paternam Hebraeorum renouans Theologiā hoc pacto incipit. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbū. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipm facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Quod factū est in ipso uita erat, & uita erat lux hoim. Merito igit eodē spiritu Moses plenus factō cælo & terra, quasi cum filio suo uerba conferentē, sic deum patrē introduxit dicentē. Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram. Quod plasmasti etiam occultius signiuit dicens. Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Aperte namq; patris ad filium ordinem atq; mandatum more humano (nec enim aliter poterat) expressit. Nemo enim negabit omnē qui aliqd dicit, ad alium dicere, & q; mādat ac p̄cipit aliq, p̄ter ipm mādare atq; p̄cipere. Manifestius autē Moses duos dominos, patris uidelicet atq; filij mentionē fecit dicēs. Pluit dominus a deo sulphur & ignē. Et Dauid similiter. Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Donec ponā inimicos tuos, scabellū pedū tuorū. Et paulo post aternā illā & ineffabilē generationē uerbi designare desyderans ait. Ex utero ante luciferū genui te. Hæc ita se habere nō solū uetus scriptura occultius (nō em̄ omnes tunc ferre poterāt) uerum etiā noua ipsis quoq; solaribus radijs dilucidius p̄dicat, quibus nōnulli Iudæorū sancti gratia spiritus carentes aliter interpretati sunt, a quibus nōnulla ponam idcirco nō inutilia, quoniam non effusum in aera uerbum dicunt, nec spiritum non subsistentem, sed diuersas personas probe sicut & nos. Male autem

q; ij quia

ga diuerſas quoq; naturas opinant. Philonem ergo audias, ſcriptu-
 ræ uoces interpretatione ſua explicantem. Quamobrem inquit quaſi
 de altero deo dicit, in imagine dei feci hominē. Perpulchre id diui-
 nitus ſcriptori fuit inſpiratum. Nullum enim mortale ad ſupremū
 patrem tanq̄ imago conſerri poteſt, ſed confertur ad ſecundum de-
 um, qui primi uerbum eſt. Neceſſe enim erat rationalem uim a deo
 uerbo anima hominis imprimi. Deus enim qui ſupra uerbum eſt,
 ita ſupremo eſt, ut nulla rationalis natura ſimilitudinē eius poſſit re-
 cipere. Hæc in primo quaſtionum libro Philonis dicta ſunt, qui in
 primo de agricultura uerbum dei filium quoq; dei appellare his uer-
 bis non dubitauit. Hæc uniuerſa paſtor ille & rex deus iure guber-
 nat, legemq; ſtatuit, rectum eius uerbum & primogenitum filium,
 qui curam totius gregis quaſi maximi regis lux diligenter ſuſcepit.
 Idem in ſecundo. Qui dubitandi ruborem effugere uelit, audacter
 dicat nulla re materiali machinam mundi cōſeruari, ſed uerbo eter-
 ni dei ſempiterno, quod a medijs ad extrema, & ab extremis ad me-
 dia protenſum, inuietum naturæ ſuſtinet curſum, ſouens ipſum at-
 q; conſeruans, quaſi uinculum quoddam pater qui genuit ipſum con-
 ſtituit. Merito igitur nec terra unq̄ aquis ſummerget, nec ignis ex-
 tinguetur, nec cætera peribunt, cum uerbum dei uocale inter muta
 elementa conſtitutum, omnia conſeruet. Hæc Philo. Nonne igitur
 uera hæc noſtra ſunt, qui uerbo ac ſapientia dei om̄ia producta eſſe
 prædicamus, falſa ꝑ̄o illa, quæ nec ueri ſimilitudinem ullam habent,
 & inter ſe cōtraria ſunt. Thales enim Mileſius aquam originem re-
 dicit, Anaximenes aerem, Heraclitus ignē, Pythagoras numeros,
 Epicurus atq; Democritus indiuidua quædam corpuscula, Empe-
 docles quattuor elementa, hoc dei uerbum magni conſilij angelum
 lucem ueram iuſtitia Solem etiam nominant. Tertio ſpiritus addi-
 tur ſanctus a ſcriptura, quem ſicuti patrem & uerbum ſuum eadem
 dignitate atq; honore honorari præcipit. Tertius igitur a patre ſpiri-
 tus eſſe oſtendit, tanq̄ a patre per ſapientia elucens. Poſt hæc eterna
 dei ſubſtātia rationales uirtutes, nec numero, nec ſpecie nobis no-
 ras, ſed ſolum uiſibilem proportione, alia enim gloria Solis eſt, alia
 Luna, alia Stellarum, ſcriptura Iudæorum, non ut deos, ſed ut mini-
 ſtras honorandas oſtendit. Et mortali quidem nature Stellarum nu-
 merus

merus omnino ignotus est. Deus uero multitudinē etiam intelligētiarum & nomina non ignorat. Scribitur enim, qui Stellarum multitudinem numerat, & omnibus ipsis nomina imponit, innumerabilia enim genera profecto & intelligentiarum & Stellarum sunt, deo autē omnia numerata sunt, de ipso enim dicitur. Mille milia ministrabant ei, & decies milies centena milia coram eo assistebant. Cum enim numerum uideat aliquē nominare, numeratas illas ostendit esse uirtutes a deo. Cum uero tantā numerari quantitatem dixerit, ignotū nobis illum numerum propter innumerabilitatē suā esse ostendit. Sed de substantia earum sic Psalmista scriptum reliquit. Domine deus meus, quē uehementer magnificatus es, confessionem & decorem uidiisti amictus lumine sicut uestimento, extendens cælum sicut pellem, qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignis flammā, Noli credere de hoc corruptibili igni dicere, nec de irrationali aere atque spiritu, sed aliū quidam atque sublimius, necesse enim est cum a sensu nostro uerba prodeant translative, non proprie de intellectu alibus dici, unde ipsum quoque deum spiritum, & ignē, & lucem, & huiuscemodi nominibus significamus. Virtutes autem illas, Angelos, Archangelos, spiritus, celestem exercitum, principatus, potestates, thronos, dominationesque nūcupamus. Quarum omnium iustitiā Solem & sanctum spiritum ei annexum una eū deo ac patre creatorem atque gubernatorem scriptura cōfirmat, quem unum deum ab uniuersis, sicuti patrem ac dominum hymnis glorificandum propheta precipit dicens. Laudate dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stelle & lumen. Laudate eum cæli cælorum & aquæ quæ super cælum sunt, laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mādauit & creata sunt. Statuit ea in æternum & in sæculum sæculi, præceptum posuit & nō præteribit. Hæc Hebræorum dogmata merito erroribus gentium spretis complectimur, uirtutes cælorum ut dei ministros honorantes. Solum autem deum, & uerbum ac spiritum eius, qui cælum & terrā, ac omnia quæ in ipsis sunt creauit, & a nihilo simpliciter produxit, ut Hebræorum doctrina occultius & euangelica expressius precipit, colimus atque adoramus.

De Contraria. CAPVT VI.

Nunc cōsequens esse uidetur, ut qualem Hebrēi de cōtra-
ria uirtute doctrinā tradiderunt, perspiciamus. Virtutes
igitur ministrantes, & spiritus, qui ad ministeriū mittuntur
propter eos, qui aeternae cōsecuturi uitae sunt haereditatē,
sanctos dico angelos dei diuina luce frui, ac idcirco luminaribus cae-
li cōferri, docti a scriptura credidimus, a quibus pueri quidam spiritus,
cum sua nequitia diuinā lucem suscipere nequuerint, tenebrae factae
sunt. Quorum primum, qui etiā alijs defectiois causa fuit, quoniam
penitus propter impietatē suā in terrā decidit, quicquid totius ueneno-
sae prauitatis auctor est, sponte a lumine ad tenebras lapsum draco-
nem serpentēque latiferi ueneni productore atrocem baluā, & leonē
humanis carnibus uiuentē, ac denique basiliscū scriptura solet appella-
re, Causa uero qua lapsus est furor mētis & arrogantia hoc pacto di-
citur fuisse. Quomodo decidit de caelo lucifer, qui mane oritur, cōtri-
tus est terrā, qui mittit ad omnes gentes: tu autē dixisti in mente tua,
in caelum ascendā, super astra ponā sedem meā, & ero altissimo simi-
lis. Et rursus, Hec dicit dominus, quoniam exaltatū est cor tuū: dixisti
deus, ego sum, & domiciliū dei habito. Et iterum. In monte dei natus
es, inter igneos lapides imaculatus in diebus tuis, ex quo die creatus
es donec iniustitiae inuentae in te sunt. Exaltatū est cor tuum in pul-
chritudine tua, corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua, pro-
pter multitudinē delictorum tuorum in terrā deieci te. His uerbis aper-
tissime cum superioribus illū uirtutibus cōuersatum fuisse docemur.
Et quoniam ceruices extulit propter arrogantiam decidisse, sub quo
innumerabiles quidam sunt spiritus, simili impietatis errore, per lucida
diuina regia beataque habitatione ad cōuenientia sibi ac omnibus im-
pijs loca tartari sententia dei depulsi. Quae loca abyssum diuina scri-
ptura & tenebras, non has, sed quas diuina uerba intelligunt, solet ap-
pellare. Ex numero quorum multi exercitationis hominum gratia in ter-
ra & regione, quae sublimis est, derelicti erroris humani, & impietatis
gentium cōcausa simul fuerunt, quibus interdū nomina indit scriptu-
ra, malignos spiritus & daemones, potestates & principatus mundi
huius appellas. Interdum symbolice, cum piū atque religiosum uite
ne multitudinem demonum formidet, horret. Super aspidem enim

ait

ait ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Signum autem est deum ab ipsis odio haberi, eiusque uoluntati repugnare, quoniam se ipsos deos putari cupiunt, & dei cultum in se transferre conantur, diuinationibus atque oraculis tanquam incertis stultos allicientes, quos a deo rapientes, ad profundum impietatis detrudunt. Solis autem Hebraeis malitia illorum a priscis fuit intellecta temporibus apertissime damnatibus omnes deos gentium demones esse. Nunc autem dei gratia per Saluatoris nostri euangelicam doctrinam uniuersus orbis uinculis demonum solutus. Deum uerum glorificat.

De hominum natura. CAP. VII.

Sed Phoenicum quidem ac Aegyptiorum Theologia, casu hominum ceterorumque animalium productionem factam e terra dicebat, nullum inter rationalem animam & irrationalem substantiam discrimen arbitrata, quibus abiectis Hebraeos laudamus, quod pulcherrime, ac sapientissime, ac ideo uerissime de prima hominum productione docuerunt, duplici quadam natura constitutum esse hominem asserentes, cuius altera pars cum incorporea & immortalis sit, uerus homo existit ad imaginem & similitudinem dei, non fortuna & casu, sed a deo ipso creatus. Voluit enim suprema omnium causa non carere rationabilibus terram animalibus, ut non solum a caelestibus, uerum etiam a degentibus in terram maiestas sua laudaretur. Itaque dixisse deum scriptura testatur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam fecit eum. Et rursus, Formauit igitur deus hominem de limo terrae, & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae, & factus homo in animam uiuentem. Quae textum Iudaeus Phyllo exponens, his uerbis utitur. Ceteri quidem ab aetherea natura mentem nostram constare dicentes, aetheri affinem esse hominem uoluerunt. Moses autem ille nulli creaturae rationalem animam similem, sed nominis dei uerbo suo insignitum esse uoluit. Inspirauit enim deus inquit in faciem eius spiraculum uitae, & factus est homo in animam uiuentem. Et quoniam necesse est mitti, missum similem esse, idcirco ad imaginem dei homo, non ad imaginem creaturarum alicui factus esse asseritur. Anima igitur hominis uerbo dei designata, necesse fuit corpus quoque ad fulgentissimas partes mundi uisum erigere. Haec Phyllo. Non ergo absque causa

q. iij. cetera

cetera quaedam animalia nutu diuino uel a terra uel aquis prorupisse. Solus autem homo ad imaginem & similitudinem dei factus asseritur. Quare solus omnium, qui sunt in terra, rationis particeps principari ac regere leges fere artesque inuenire potest. Sola enim hominis intellectualis anima ac rationalis est; reliqua omnino mortalia ad seruendum homini facta sunt. Praeest enim uniuersis quasi dominus, atque dux homo rationis uiribus robustiora corpore domans, idcirco prudentiae, iustitiae, aliarumque uirtutum capax est, & ad caelestia seipsum extollens. Stellarum cursum orbiumque uolutiones ita quaerit, ut caelestem se esse argumentum prebeat. Quod autem sibi circumiacet terrenum corpus, opus ipsum dei est de terra sumptum, & in terram reuertens. Quapropter oportet sicut pecoris cuiusdam, ita corporis hominem curam habere, alereque, colere ipsum seruum, ut ad huius uitae ministerium perutile, dominum vero in terriori, quasi dei affinem uehementius amare ac honorare, quoniam & a prima causa honoratus est. Homini igitur sic diuinitus ornato, idoneum deus largitus domiciliu fuit. Ipse autem sua sponte diuini contemptu preceptum in domiciliu mortale decidit, propterea pietate esse adhibendam censemus, & uirtuti dandam operam, ut delictum nostrum deleamus, & ad primum redeamus statum. Non enim in terris finem homini esse constitutum, sed illic unde resiliit restitutione imaginis, quam deprauauimus. Huiusmodi sunt quae de natura hominis Hebraeorum doctrina antea quam Graeci omnino essent, philosophata est. Graeci uero heri uel nudiustertius nati, nonnulla e Barbaris, multa ab Hebraeis, ut progredientes monstrabimus, furati sunt.

Quod natura non est genita.

CAPVT VIII.

Verum quoniam Hebraeorum ueritas unum creatorem omnium deum cognoscit, ipsius quoque subiectae corporibus substantiae, quam Hylen appellare solent. Innumerabiles uero tam barbari quam Graeci contra opinantur. Alij malignitatis fontem esse Hylen, nec genitam, nec corruptibilem dicentes. Alij natura sui absque qualitate figuraeque asserentes, uirtute diuina mundum ab ipsa formatum asserunt. Rationibus demonstrandum est, solam Hebraeorum opinionem non falsam esse. Vtar autem, ut soleo, non meis sed alienis. Dionysius igitur in primo aduersus Sabellium, haec de proposita questione reliquit. Non sunt absque scelere illi, qui materiam primam ad fictionem

nem

nem totius deo subiecerunt, quā dicūt cum passibilis mutabilisq; natura sit diuinitus ad generationē omniū alterari. Sed ostendant nobis unde similitudo ac dissimilitudo materiae primae ad deū est: necesse enim est si positionē sanā uolunt sustentare, superiorem quendam deo excogitare, quod nephandissimū est. Præterea cum nō genitū esse similiter de utroq; dicat, & aliud altere ab altero sit, unde id ip̄is aduenit. Nam si nō genitus deus per se est, & ip̄m nō genitum esse, ut quispiā diceret, substantia sua est, nō erit non genita Hyle. Nō enim idē est deus & Hyle. Quod si utriq; est quodcūq; est, id est deus quidem deus, materia vero prima materia, inest autē utrisq; nō genitum esse, patet aliud esse ab utroq;, & utrisq; prius atq; superius. Ad hæc causam reddi postulabimus, quāobrem cū utrumq; nō genitum sit, Deus quidem impassibilis, immutabilis, immobilis atq; actiuus est, materia vero prima e contra, passibilis, mutabilis, mobilis, om̄is alterationis receptiua, quo modo autē etiā apte cōueniunt: utrum ad materia primā naturā adaptauit se deus, cum ab ea mundum fabricatus est, an e contra. Sed hoc ultimū impossibile. Nō enim potest res insensibilis accommodare se ad artificē. Primū autē penitus nephandū, si quis putet sicut artificē ad materiae aptitudinē primā causam se accommodasse. Relinquit ergo, ut a dei sapiētia uaria, & ut ita dicā, multiformis forma: scilicet omniū receptiua Hyle producta sit. Multa dici possunt, sed modo nō est nobis hæc q̄stio proposita, meliores tamē sunt, qui hæc dicunt, q̄ qui innumerabiles deos alium aliud creasse cōtendunt. Hæc a Dionysio sumpta sufficiant, nunc Origenē audias. Si quis autem putat nō posse deum absq; subiecta inquit materia quicq; efficere, quoniā nec statuarius absq; lapide statuā, nec lignarius faber sine lignis, rogāduus est si arbitrat̄ deum posse quicq; uelit. Eo enim pacto quo sicuti uult ad totius ornatum ineffabili uirtute absq; sapiētia qualitates non entes producit, quod om̄es, qui prouidentiam fatent̄ concedunt, substantiā quoq; quantū uult producere potest. Mihi autē uidetur, qui hæc dicunt, fortunam quoq; deo annectere, qui nisi materiam primam forte reperisset, non esset auctor, nec pater, nec creator & dominus uniuersi. Præterea unde factum est, ut sufficiens ad uniuersa fingenda, nec superfluous aut deficiens materia subiecta sit, sequitur enim necessario a prouidentia

quadam deo superiore, ne scilicet ars dei perderetur si non haberet materiã artificij susceptibilem, deo materiã esse subiectã. Vnde autem omnium quæ deus uult recaptiua materiã esset, nisi eã deus talem qualem uoluit produxisset. Sed nõ genitam esse materiã supponentes sic aduersus eos insurgemus. Si nulla prouident a deo materiã nõ subiecit, quæ tamen ei subiecta est, quasi per prouidentia esset subiecta, quid præstantius factum est quã ea quæ casu fiunt? Quod si non est a deo producta materiã, cur mundum ab eo formatum dicunt, an quia tantam mundi fabricam nisi a sapientissimo artifice nõ potuisse fieri credunt? Sed materiã quoque tantã atque talem, ut corporalium rerum formas omnes possit suscipere, non nisi ab omnipotente, sapienteq; artifice fuisse credendum. Cum autem obijciant, neminem posse artificem absq; materiã quicquã facere, sciant se multo dissimilia dicere. Prouidentia enim semper hominum artibus materiã subijcit. Hæc aduersus illos dicta sufficiant, qui quoniam inuisibilis terra informisq; dicitur, idcirco materiã primam non genitam existimarunt. Hæc Origenes. Phyllo autem Iudæus de hac quæstione sic scripsit. De quantitate autem substantiæ utrum facta sit, dicendum est ad formationem uniuersi tantam materiã deum creasse, ut nec superflueret, nec deficeret: absurdum enim est, hunc uel illum artificem diligentissime de quantitate materiæ sufficientis præcipue in præciosa materiã prouidere, deum uero qui numeros & mensuram omnium nouit, minime de hoc prouidisse. Ausim igitur exclamare, nec pluri, nec pauciori materiã ad creationem mundi opus fuisse. Non enim integer ex omnibus partibus mundus esset, si non a sufficienti materiã esset formatus. Sed cum prudentis proprium artificis sit anteaquã incepit sufficientiam materiæ prospicere, homo quidem mortalis errare potest, ut nonnunquam deficienti materiæ addita menta quærat, nonnunquam ablationem a superfluente. Deus uero cui nihil deest, quicquid omnia potest, ad unguem sufficientem produxit Hylen. Sed qui cauillari uolunt, argumenta multiplicant, qui uero philosophari ueritate rerum contenti sunt. Hæc etiam Phyllo. Maximo uero insigni apud christianos uiro liber quidam de materiã scriptus est, unde nonnulla mihi sumenda esse uideo ad exquisitam quæstionis decisionem. Credo inquit te quoque ipsum uidere,

duo

duo non genita simul esse non posse, quamuis illud addidisti, alterum ex duobus necessarium uideri, aut separatum esse deum a materia, aut coniunctum. Si igitur coniunctum esse quidam uoluerit dicere, unum non genitum dicet. Nam si cōiuncta simul sunt duo, non genita esse non possunt. Sed sicut cōsequenter dicimus, unam rem genitam hominem esse multis partibus constitutum, sic necesse est, si non est separatus a materia deus, unum non genitum dicere. Sin uero separatum quis dicet, necesse erit aliquod inter eos esse discrimen, quo dissiparentur, Non enim potest aliud ab alio distare, nisi tertium quoddam sit, quo distare dicuntur. Istud autem ulterius progreditur. Nam si tria dabuntur ingentia, similiter de ipsis quæram, & si coniuncta quis dicet, superiorem referam rationem. Sin uero separata, quartum necessario introducet, quæ separatio efficitur. Sed illud forsitan quispiam cogitabit, nec separatum esse deum a materia, nec rursus coniunctum, sed esse in materia uelut in loco, & materiam in deo tãquam continens. Erit ergo a materia circumscriptus deus, cumque ipsa in stabilitate sua huc atque illuc feratur, ipse quoque mutabilis erit. Præterea si materia informis fuit, ornata uero formis, ad melius a deo mutata, deus quoque erit in re, locoque informi. Ad hæc interrogandum est, utrum deus replebat materiam, an in parte aliqua materiae fuit: nam si in parte fuit minor multo quam materia est, si totam replebat, quomodo eam transmutando formauit: necesse enim est aut contractum illud formasse, quod sui contractione uacuum fuit relictum, aut se quoque ipsum una cum materia transformasse. Quod si materiam esse in deo quispiam dicat, Similiter quærendum est, utrum quasi separata, ut uolucres in aere, an ut in loco, Si enim separatam, ut uolucres in aere dixerit, partibus ergo deus, immo re ipsa scissus, scindi enim dissepararique necesse est ad receptionem aliorum. Sin uero, ut in loco cum deformis materia per se sit, nec a prauitate aliena erit, deus deformitatis & prauitatis locus, quod cogitare nephãdissimum est. Ita cum Hylem ingentiam putes ne malorum causa deus esse uideatur, malignitatis receptaculum deum dicere cogaris.

Quod materia non est causa malorum.

CAPVT IX.

Si ergo

SI ergo materiã nō genitam principaliter diceris, multis ratio/
 nibus impossibile id esse demōstrarem, uerum quoniam ma/
 lorum ipsam causam esse opinaris, & ex hoc etiam induceris,
 ut non genitã credas, ad hoc uertenda mihi oratio est. Si enim
 adaperiã quo pacto mala fiant, ostendamq; non esse possibile, quin
 malorum auctor deus sit, si materia ei aliunde ad creandum subijci/
 tur, opinio hæc funditus evertit̃. Sine qualitatibus ergo coæternam
 deo fuisse materiã, unde mundum istum creauit opinaris, Sic pror/
 fus. Si ergo sine qualitatibus materia fuit, sunt autē in mundo quali/
 tates, quia a materia diuinitus factus est, qualitatum profecto deus
 productor est. Ita mihi uidet̃. Qualitates porro nō a subiectis qua/
 litatibus factas esse, & aliud a substantijs dicit. Ita opinor. Si ergo nec
 a subiectis qualitatibus educat̃ a deo qualitates, nec a substantijs, q̃/
 niam substantiã non erant, a non ente simpliciter creatas diuinitus
 fateri necesse est. Falso ergo abs te in superioribus dicebat̃, impossi/
 bile esse a non ente simpliciter fieri quicquã a deo, quod tãto absur/
 dius uidebitur, quanto si diligētius quispiam consideret, uel homi/
 nes, qui maxime ex aliquo facere uidentur a non ente quedam pro/
 ducere. Architectus em̃ urbem facit ex non urbe, & templa ex non
 templis. Quod si quia substantia subiecta est architecto, idcirco ex
 ente ipsum facere opinaris, nō parum erras; non est enim substantia,
 quæ urbem facit, aut templa, sed ars, quæ circa substantiam est. Hæc
 autem quamuis ex arte fiat, quæ in homine est, non est tamen in la/
 pidibus. Sed forsã dices ideo non esse ex non ente artem, qua urbs
 cōstat, quia sit ab artificio quod in artifice est. Ego uero tibi respon/
 deo, artem illam quæ in homine est, non ab alia quadam arte, sed a
 non ente in homine fieri. Accidentia enim omnia in substantijs &
 sunt & fiunt. Homo enim sine ullo artificio existit, ars ỹo nulla erit,
 nisi prius hominē esse intelligamus. Quare ars a nō ente in homine
 facta necessario est. Qd̃ si hominibus hoc modo se habet, quomo/
 do non oportebit deum nō solum qualitates, uerum etiam substan/
 tias a non ente simpliciter arbitrari posse creare? Si enim aliquid ex
 non ente simpliciter posse fieri a deo fateris, substantias etiam a non
 ente simpliciter ab eo posse fieri concedas necesse est. Verum quo/
 niã apprime audire desyderas, unde mala oriant̃, quero abs te utrū
 substantias,

substantias, aut qualitates substantiarum mala opinaris? Qualitates
 substantiarum arbitror. Materiam autem absq[ue] qualitate ac defor/
 mem fateris? Dictum memini, Si ergo substantiar[um] qualitates mala
 sunt, & materia sine qualitate est, deusq[ue] omnium qualitarum crea/
 tor cōcedit, erit malorum omnium auctor deus. Quare si abs te ma/
 teria nō genita ponebat, ut malorum causam deum dicere non eo/
 gereris, cogeris autē hoc facere, multo magis materiā ei ad creandū
 subiiciens, frustra id certe opinaris. Hæc sufficere mihi videntur, ni
 si tu aliquid habeas, ego si contentiōnis non ueritatis cupiditate uer/
 ba hæc faceremus, nihil amplius quarerem. Verē quoniam charitas
 est, quæ nos mouet, & utilitatis proximi causa disputamus, altius de
 his differendum arbitror. Et quoniam nihil aliud q̄ ueritas querit,
 quoquo modo putas facilius atque dilucidius id fieri posse. Sic ora/
 tione utaris, ut non tibi solum, uerum etiam mihi magnum cōferas
 fructum. Sed quoniam qualitates esse mala sup[er]ius diximus, nūc sub/
 stantias potius quasdam mala esse arbitror. Quid tu substantiam di/
 cis? nonne illam quæ ita per se existit, ut nullo modo indigeat ut ex/
 istat? Sic omnino. Malum autē actum alicuius esse opinaris? an quo/
 modo? Actum profecto. Nōne igit[ur] actus agentis est? Est profus.
 Cum autem nihil agens sit, putas tu actum esse posse? minime. Si er/
 go substantia nulla re alia indiget ut existat, mala q̄o actus sunt, &
 omnes actus cum alicuius sint, agente aliquo sunt, & non agente nō
 sunt, non erunt profecto mala substantiæ. Quod si ea q̄ agunt sub/
 stantiam putas, uerum id q̄dem est, ut homicida ea ratione, qua ho/
 mo est, substantia est. Cædes autē ipsa nō est substantia, sed substan/
 tiæ opus, ac ideo interdum bonum hominem, interdum malum uo/
 citamus, dicunturq[ue] ambo hæc nomina de homine propter bonos
 & malos actus, qui sunt accidentia. Cædes enim nō est substātia, sed
 ne liberalitas, nam quemadmodum a grāmatica grāmaticus, a me/
 dicina medicus dicit, cum substantia, nec medicina, nec grāmatica
 sit, sed ab his accidētibus appellatiōne accipiat. Similiter a malis ma/
 lus homo dicit, & a bonis cum neutrum eor[um] sit. Quare si quē alium
 præter homines causam esse malorum putas, simili modo inquantū
 hominibus suggerit mala, ab actu suo ipse quoq[ue] malus erit. Sic em̄
 & homo malus dicit, quia mala agit. Quæ autē agunt mala, nōn est
 ipse

ipse qui agit, sed actus eius, a quibus appellationem accipit. Nam si agētem ea dicemus quæ agit, agit autem eadem, erit homo cædes. Et sic quoniam quæ aguntur, cum aguntur, solummodo sunt, facta uero esse desinunt, erunt homines cum agunt, & cum nō agunt, nō erunt. quæ falsa atq; impossibilia sunt. Sūt ergo mala hominis actus, appellaturq; homo malus non ex eo quod substantia est, sed ex eo quod mala agit. Malum enim dici ab accidentibus substantiæ, quæ non sunt substantia, ideo concessimus, ut a grammatica grammaticus dicitur. Quod si quæ aguntur, tunc incipiunt, quando actus incipitur, certe is etiam qui male agit tunc incipit malus esse, quando male agere coepit. Non est ergo malum absq; principio, nec non genita mala sunt, sed ab eo genita atq; profecta, a quo aguntur. Recte o amice e præsuppositis enim probe intulisti. Nam si absq; qualitatibus materia prima est, estq; qualitatū auctor deus, mala x̄o qualitates sunt, mala essent a deo. Sed contra rationem istam, hæc quæ dixisti sufficiunt. Mihi uero in mentem nunc uenit falso absq; qualitatibus Hylem affirmari. Nulla enim substantia uere absq; qualitatibus dicitur, cum em̄ absq; qualitatibus dicitur, qualitas eius profecto significatur. Qualis enim quædam materia certe prima dicitur, cum huiusmodi esse dicat, ut aliquid in se non possideat, quæ res certe qualitatis quædam species est. Ad hanc igitur rationē oro respondeas. Nam cum nō genita Hyle mihi uideatur, qualitates etiam innatas habere uidetur, & sic ab ea defluere omnia, quæ mala sunt. Ita deus malorum causa non erit. Magna te puto laude dignum, quod absq; ulla pertinaciā ueritatem quæras, causamq; nobis præbeas, ut aut a uerbis tuis facilius tibi persuadeamus, aut rōnibus acquiescentes, ueritatē discamus. Sed si innatas habet materia qualitates, cuius rei auctor erit deus? cum neq; substātiās, nec qualitates produxerit, quippe cum tam substantiā q̄ accidēs serui huiusmodi rationis uim a principio fuerint. Dic igitur quæso, q̄ pacto Deū creatorē appellas. Vtrū q̄ substātiās in alias substātiās mutauit, an q̄ substātiās qdē nō mutauit, qualitates autē earū mutauit. Absurdū mihi uidet̄ mutari fuisse substātiām dicere. Qualitatū igitur mutatione creatorē appellari Deum assero. Nam quemadmodum cum e lapidibus domus n̄n̄ est dicendum lapides in domum esse mutatos, sed quali quadā

LIBER SEPTIMVS

li quadam deorum compositione domum factam esse, cum quali-
 tas ista compositionis lapidum alia sit ab ea, quam prius habebat.
 Sic mihi uidetur permanente substantia, qualitatum mutatione
 hunc mundum factum esse diuinitus. Quoniam ergo qualitates
 quodammodo quasdam a Deo factas ais, respondere mihi non de-
 digneris, mala substantiarum ne qualitates sunt, & qualitates inhæ-
 rent materiæ semper, an impressæ fuerunt. In se dico absque princi-
 pio. Hac igitur qualitates a deo mutatas fuisse asseris. Ita prorsus.
 Vtrum igitur ad melius, aut ad peius? Ad melius scilicet. Si ergo
 qualitates in materia inhærent, quæ in melius mutate sunt, quæren-
 dum adhuc restat, Vnde mala orta sunt, aut enim non permanse-
 runt qualitates illæ malæ natura ut erant, aut si permanserunt ma-
 læ, malignitatem earum in melius Deus non conuertit, & sic malo-
 rum causam ad deum rursus refert, aut forsan malas qualitates ma-
 teriæ mutatas esse non dicis. Earum uero mutatione, quæ indiffe-
 rentes erant, uniuersa diuinitus constructa opinaris, hoc modo cer-
 te. Cur igitur malas qualitates reliquit? utrum quia euellere noluit,
 an quia non potuit? Nam si noluit, & potuit, necesse tibi erit cau-
 sam malorum deo attribuere, qui mutatione mundum creans non
 destruxit, neque mutauit in melius mala cum potuerit. Nec pote-
 ris si ita opinaris Deum non culpate, qui malignitatem materiæ
 non abstulit cum posset, sed ad perniciem creaturarum reliquit.
 Præterea maxima quædam iniuria ipsi quoque materiæ illata est.
 Peius enim modo se habet, quam antequam formaretur, tunc enim
 insita sibi esse mala nequaquam sentiebat, nunc uero multæ partes
 eius acerrimum malorum sensum percipiunt, quod exempli gratia
 in homine uideamus. Materia enim hominis antequam formaretur, &
 creatoris artificio in animal commutaretur, nihil percipiebat, postea
 uero quam in hominem uersa est, acutum habet malorum sensum, ita
 quod diuinitus materiæ ad beneficiū ipsius euenisse asseris, peius il-
 le fuisse inuenitur. Sin uero non potuisse deum insita materiæ mala
 tollere contendis, impotentem deum esse asseris, qui autem impotens
 est, aut natura imbecillus est, aut superioris cuiusdam terroris ac for-
 midine præmitur. Si imbecillum arbitraris, & firmus in hoc propo-
 sito consistis, actum est de salute tua. Sin autem a maiore quod præ-
 mit,

mitur, erunt mala deo efficaciora quā uires eius retundūt, quod dictu
 nephas de deo est. Ad hæc quare malum potius deus non est, si qui/
 dem illum esse deum dicimus, cuius uires super omnia sunt? Sed re/
 sponde mihi quæso de materia ipsa rursus quærenti, utrum simplex
 quædam erat, an composita? Nam si unica fuit atq; simplex x quomo/
 do mundus, qui ex ea est compositus uere dicitur: cum illud compo/
 situm sit, quod a multis uarijsq; constitutum est. Quod si compo/
 situm fuisse respondebis, erāt ergo a simplicibus quibusdam compo/
 sita, quare absq; principio non genita æternaq; materia esse non po/
 test. Non enim erat anteq; simplicia, ex quibus componitur conueni/
 sent, deinde non duo, sed multa tibi erunt non genita. Simplicia em̄
 ex quibus Hyle tibi componitur, multa ac uaria esse necesse est. Pre/
 terea uidetur ne tibi quicquā sibi ipsi repugnare atq; opponi? Nihil
 omnino. Quid porro aquæ ignem opponi negas? nullo modo, luci
 autē tenebras, frigidum calidum, siccum humidum? nonne similiter op/
 ponitur? Similiter non inficior. Si ergo nihil sibi ipsi opponitur, non
 erit materia una, nec ex materia una. Simile huic illud est, quod mo/
 do quæram, uidentur ne tibi alicuius totius partes aliæ aliæ destru/
 ctivæ: nequaquā. Ignem autem aut aquam cæteraq; huiusmodi, non/
 ne materiæ partes putas? Sunt certe materiæ partes. Ignis porro nō/
 ne aquæ destructiuus, & e contra tibi uidetur? Scilicet. Si ergo partes
 totius aliæ aliæ destructivæ nō sunt. Ignis autem & aqua cætera/
 q; huiusmodi alterum alterius destructiuum est, non erunt partes
 unius materiæ, nec ipsa erunt materia, quoniam nihil sui ipsius de/
 structiuum est. Nihil enim sibi ipsi opponitur aut repugnat, aliud
 certe alijs opponitur, ut album non opponitur albo, sed nigro, & te/
 nebræ non tenebris, sed luci. Si ergo una quædam esset materia,
 nulla oppositio in rebus inueniretur. Cum autem aliæ rerum alijs
 opnantur, non eadem esse uidetur materia omnium. Hæc Maxi/
 mus. Sed huius uoluminis iam modus sit, in quo præcorum san/
 ctorumque Hebræorum uitas, qui multo ante Mosē fuerant, bre/
 uiter perstrinxi, quos omnes admirati, diuinis laudibus persequimur
 & prosequemur. Imitationem illorum tanti nobis facimus, ut eam
 nobis recte concedi diuinitus deprece mur.

EVSEBII